

Pier Vittorio Tondelli als Països Catalans

Pier Vittorio Tondelli in the Catalan Countries

Paula Marqués Hernández

Università Ca' Foscari di Venezia

paula.marquesh@unive.it

Data de recepció: 18/03/2018

Data d'acceptació: 21/06/2018

Resum

L'objectiu del meu treball és posar en relleu la relació entre Pier Vittorio Tondelli (1955-1991) i els Països Catalans. L'escriptor italià fou un dels màxims representants de l'onada postmoderna de la dècada dels vuitanta a Itàlia. I, després de la seva mort, el seu llegat ha continuat vigent fins als nostres dies, gràcies a estudiosos, lectors i joves autors que han resseguit les petjades de les seves innovacions literàries. Tanmateix, la seva recepció fora d'Itàlia ha estat minsa i del tot testimonial dins la cultura catalana. Ara bé, les visites de Tondelli a Barcelona han tingut una repercussió també dins la seva producció literària i quatre dels seus volums han estat traduïts, en moments diferents, al català: d'una banda, *Pao Pao* (1988), *Els nous llibertins* (1989), *Rimini* (1989) i d'altra, *Habitacions separades* (2002). A més de l'anàlisi específica d'aquests textos, proposaré una visió sintètica de les respostes que, a través d'articles i ressenyes, han obtingut aquestes publicacions.

Paraules clau: Narrativa italiana contemporània; Pier Vittorio Tondelli; Postmodernitat; recepció; traducció literària.

Abstract

The aim of this paper is to highlight the relationship between Pier Vittorio Tondelli (1955-1991) and the Catalan Countries. The Italian writer was one of the highest representatives of the postmodern wave of the eighties in Italy. And, after his death, his legacy has remained in force up to the present, thanks to researchers, readers and young authors who have followed the traces of his literary innovations. However, his reception outside Italy has been relatively small and absolutely testimonial in Catalan culture. Anyway, Tondelli's visits to Barcelona have also had an impact on his literary production and four of his volumes have been translated, at different times, into Catalan: on the one hand, *Pao Pao* (1989), *Els nous llibertins* (1989), *Rimini* (1989) and on the other, *Habitacions separades* (2002). In addition to the specific analysis of these texts, I propose a synthetic view of the responses that, through articles and reviews, have obtained these publications.

Keywords: Contemporary Italian Narrative; literary translation; Pier Vittorio Tondelli; Postmodernity; reception.

Taula de continguts

1. Liminars
  2. Tondelli : un escriptor postmodern?
  3. *Viaggiatore* : Barcelona i Eivissa
  4. Les traduccions tondellianes al català
  5. Recapitulació
- Bibliografia

1. Liminars

Ja fa uns anys que insisteixo —i els que em coneixen ho saben bé— en el lligam entre la literatura italiana i la literatura catalana i, és per això, que m’he sumat a aquest congrés de joves investigadors, amb un argument que connecta aquestes dues cultures (mediterrànies). L’aportació de Pier Vittorio Tondelli a les lletres contemporànies abraça una extensa temàtica que va des de la narració de l’experiència dels joves de la seva generació, amb els viatges, les drogues, la revolució bolonyesa del ’77, els moviments estudiantils i les festes, fins a la narració d’una vivència més interior i introspectiva. En primer lloc, comentarem breument la repercussió en l’ànima i en la literatura de Tondelli, que van provocar els diversos viatges, més en concret, les diverses estades a la ciutat de Barcelona i, si es vol, els salts a Eivissa, *l’illa blanca*, com assenyala Santiago Rusiñol a les seves glosses, o *la isla loca* com en diuen els italians, d’una manera més banal. Seguidament, m’aturaré sobretot en la recepció de l’obra de debut de autor, *Altri libertini* i, a grans trets, en la recepció de l’última, *Camere separate*, ja que, deixant de banda el fet que la línia argumental de totes dues és totalment diferent, la traducció i la recepció d’aquests dos textos són les més interessants. A més d’una anàlisi aproximativa d’aquests textos, proposaré una visió sintètica de les respostes que, a través d’articles i ressenyes han obtingut aquestes publicacions.

2. Tondelli: un escriptor postmodern?

Pier Vittorio Tondelli neix l’any 1955 a Correggio, petita ciutat ubicada a uns 20 km de Reggio Emilia, i mor, abatut pel seguit de malalties que provoca la sida, l’any 1991. La passió per l’escriptura el va envair ja des de ben petit, com ho demostren els seus primers textos en revistes escolars. Als vint anys es va traslladar a Bolonya, on va cursar els seus estudis universitaris al *dams* («Disciplina delle Arti, della Musica e dello Spettacolo») i on va participar activament en una cooperativa teatral i en programes culturals d’una *radio libera* —que és com s’anomenen a Itàlia les emissores privades que es van liberalitzar durant els anys 70. Més tard, va col·laborar també en diaris i en revistes, com *Il resto del carlino*, *La Nazione*, *Linus*, *L’Espresso*, *Il Corriere*

della Sera i *Rockstar*. Enmig d'una vida dedicada plenament a l'escriptura, Tondelli va publicar la seva obra d'exordi, *Altri libertini* (corria l'any 1980), que amb el seu conjunt de sis relats va esdevenir el manifest de la seva generació. Per no allargar-me molt, altres obres que va publicar són: *Il diario del soldato Acci* (1981), *Pao Pao* (1982), *Dinner party* (1985), *Rimini* (1985) que, a propòsit, esdevé ràpidament un best-seller, i, finalment, *Camere separate* (1989), que reflectirà el moment d'un gran canvi en la seva vida. A més a més, també va escriure una sèrie d'anotacions, assajos i contes que apareixerien publicats a *Un weekend postmoderno* i a *L'abbandono*.

Va ser un dels màxims representants de l'onada postmoderna de la dècada dels vuitanta a Itàlia, juntament amb Italo Calvino i amb Umberto Eco (Ardolino 2010: 177). Amb les obres *Il nome della rosa* (1980) d'Eco, *Se una notte d'inverno un viaggiatore* (1979) de Calvino i *Altri libertini* (1980) de Tondelli, aquests tres autors van participar (literàriament i personalment) en un moment post-orgiàstic¹ —en paraules baudrillardianes (Baudrillard, 1990)—, mostrant a través de la literatura, la crisi del significat permanent (encara vigent): l'individu, com a subjecte, no pot donar-se un sentit estable, ja que, a través del progrés tecnològic, s'ha produït una fragmentació de les certeses del temps, de l'identitat i del mateix subjecte.

Explicuem d'una manera molt breu com les obres que acabem de citar reflecteixen aquesta crisi: Eco instaura el model de *double-coding* aplicat a la història, mostrant-nos una Edat mitjana falsa, mirada irònicament des del present (Eco, 1980 i 1983). L'exemple més extrem de metanovel·la, d'altra banda, el trobem a *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, on el destinatari històric de l'obra s'hi insereix en el caos de la lectura neuròtica que es projecta novament en la societat, a través de la metaficció. I, finalment, a *Altri libertini* trobem un teixit divers de la postmodernitat, a través de la normalització dels experiments de la neoavanguardia i la desestructuració del llenguatge².

---

1 Representa el moment successiu a la formulació de la pregunta baudrillardiana (1990) «que faire après l'orgie», després del moment de màxima explosió de la modernitat, quan ja s'ha produït l'alliberament en tots els camps: sexual, de les drogues, de la dona, del nen, etc.. Podem individuar una primera orgia a París, amb el maig del '68 i una segona, a Bolonya, amb el moviment del '77 (Falconi, 2015), que és a la qual responen aquestes obres, portadores d'una poètica de la postmodernitat (i podríem continuar citant més orgies, sense acabar mai, però correríem el risc de perdre'ns en la confusió del buit).

2 Vg Cesarini (1997). Per a una aproximació cap a la postmodernitat en la literatura catalana, vg. Ardolino (2010) i Marrugat (2014).

Enmig d'aquesta onada postmoderna dispersa, Pier Vittorio Tondelli mor amb només trenta-sis anys. Després de la seva desaparició, el seu llegat ha continuat vigent fins als nostres dies, gràcies a estudiosos, lectors i joves autors que han resseguit les petjades de les seves innovacions literàries. Ara bé: quina va ser la seva relació amb la cultura en llengua catalana? Aquesta qüestió inicial ha desencadenat en altres preguntes: Amb quin objectiu Tondelli se'n fa ús de les descripcions de Barcelona i Eivissa a *Un weekend postmoderno* i a *Camere separate?*, Fins a quin punt el lector en llengua catalana pot reconèixer l'estil desvergonyat, àvid i vivaç de l'autor en *Els nous llibertins?* I, encara més, com ha estat acollida la seva obra als Països Catalans?

3. *Viaggiatore*: Barcelona i Eivissa

Primerament, trobem convenient parlar de les visites de Tondelli a Barcelona i a Eivissa que van tenir, com acabem d'apuntar, una repercussió dins la seva trajectòria literària. De fet, ens ho testimonia Núria Solé a través de «Barcellona: immagine del dolore in *Camere separate* di Pier Vittorio Tondelli», un article presentat en la vuitena edició dels seminaris sobre l'escriptor emilià que s'organitzen anualment a Correggio. Aquest text ens assenyala un moment de gran importància que va suposar la ciutat comtal –i el seu punt neuràlgic, la Rambla– per a Tondelli i per a la construcció de la novel·la de la maduresa. Tal com apunta Solé (2008: 3), la tria d'aquest espai no és, en absolut, casual. Ans al contrari, té els seus objectius clarament transmesos: d'una banda, no només ens indica «il modo di lavorare di Tondelli, a dimostrazione del fatto che i suoi reportage funzionano come sottotesto nei suoi romanzi», sinó també «il fascino che la città aveva esercitato sullo scrittore» (Solé, 2008: 3). A més a més, se'n serveix de la descripció de la ciutat per evocar un record, el del viatge en aquest espai per reforçar el dolor i mostrar la seva desorientació, pel fet de buscar i no trobar el seu lloc al món. La narració de l'estada del protagonista i del seu amant a Barcelona, evoluciona al mateix temps que la parella es va desplaçant més cap al centre de la ciutat. Deixant enrere la part modernista de Gaudí, s'aproximen cap a la Ciutat Vella baixant per les Rambles fins que arriben al seu punt central, la Plaça Reial, on veuen desfilar la processó de la Verge de la Macarena. Els fascinen les olors, provinents del

mercat de la Boqueria, els colors, que il·luminen tot el recorregut, i la fauna humana. És clar, no oblidem que les Rambles són un punt de confluència de tot tipus d'individus: turistes, famílies catalanes que hi passegen, trans, drogoaddictes, policies ... representen, al capdavant, un *melting pot* cultural i humà.

Si llegim la ciutat de Barcelona a través dels textos anteriors –és clar, *Camere separate* feia referència a la Barcelona de finals dels vuitanta– trobem un significat ben divers: mentre a *Camere separate* l'autor cercava mostrar un significat profund i interior a través de les descripcions de la ciutat, al text anomenat «Barcellona» inclòs dins *Un weekend postmoderno*, vol donar-nos unes pinzellades, una idea general, més bé estètica, com si es tractés fins i tot d'un mosaic, de la ciutat. Comença amb una descripció arquitectònica –«Vista dall'alto del parco del Guinardo [...] Barcellona appare come una striscia di cemento uniformemente stesa tra le linee, prima azzurre e poi blu, del Mediterraneo e il verde tenero della collina» (Tondelli, 2016a: 405) i segueix amb un retrat exòtic de la ciutat des de tots els angles sensorials, que va des de les olors, «i suoi profumi, gli aromi della sua cucina, delle spezie, dello zafferano, del pepe, dei fasci di cannella. Olori coloniali» (Tondelli, 2016a: 406), passant pels sabors d'«olive verdi, olive nere, olive piccole o grandi come prugne, farcite, ripiene» (Tondelli, 2016a: 406), els colors «dell'uva fragola, della cipolla in agrodolce o del guscio di noce» (Tondelli, 2016a: 406), i fins i tot l'oïda, que és seduïda «dalle grida delle donne che, dall'alto dei loro banchi cantano, richiamano l'attenzione, scherzano, maneggiando coltellacci e lame con abilità e destrezza» (Tondelli, 2016a: 407) per desembocar en la descripció de la *fauna*, és a dir, de la gent i dels personatges que freqüenten les Rambles. Tot plegat, considera Barcelona una ciutat «assolutamente affascinante» (382).

Abans de centrar-nos en els títols catalans de Tondelli, m'agradaria fer un breu apunt sobre l'estada de l'autor emilià a Eivissa. Corria l'any 1987, quan Tondelli torna a l'*isla loca* (com en diuen els italians i el mateix Tondelli), la més transgressora del moment. El retrat de l'illa és purament artificial, de manera que la descriu des de la seva aparença. Descriu les nits que esdevenen dies sencers de festa, parla de les seves discoteques, de les drogues de moda. En resum, l'etiqueta com un espai *trend* en què s'hi ajunta la moda, però sobretot «l'eccesso per tutti, il travestimento notturno, il tirar l'alba come stile di vita» (Tondelli, 2016a: 415), en

contrast amb l'illa «hippy» i de «polverine» (Tondelli, 2016a: 411) que havia trobat cinc anys abans, o sigui, a principis dels anys vuitanta.

A Tondelli, aquestes descripcions de terres catalanes i balears li serveixen d'excusa per narrar, per escriure, per contar, per relatar, aprofitant totes les experiències i tots els viatges viscuts i, d'aquesta manera, assentar-se com a escriptor (Panzeri, Picone, 1994). Ho podem notar, sobretot, en la seva última novel·la, *Camere separate* (1989), que és tota una reflexió sobre la identitat, l'ofici d'escriptor i sobre la vida (contra la mort).

4. Les traduccions tondellianes al català

Tanmateix, si mirem cap a l'altre cantó, hem d'admetre que la recepció de l'autor emilià fora d'Itàlia ha estat relativament minsa —i del tot testimonial dins la cultura catalana. Aproximadament, s'ha traduït al català la meitat de la seva obra de creació. El text més recent, *Habitacions separades* (2002), ha estat traduït per Jordi Estrada i publicat per l'editorial Angle i ha tingut una repercussió crítica que podem titllar de mínima. Altrament, els volums d'*Els nous llibertins* (1989), traduït per Mercè Ubach i *Pao Pao* (1988) i *Rimini* (1989), traduïts per Francesc Sales, estan exhaurits des de fa molt de temps. Manquen encara per traduir les obres assagístiques i de teatre, és a dir, *Un weekend postmoderno*, *L'abbandono. Racconti dagli anni ottanta* i *Dinner party*.

Lluís-Anton Baulenas (1990) i Valerià Pujol (1990) van ser d'entre els pocs lectors que van escriure sobre les tres primeres traduccions al català de l'obra tondelliana, i van incloure l'escriptor dins l'etiqueta genèrica de la «nova narrativa italiana». Així, doncs, el defineixen com «un dels de més èxit» (Baulenas, 1990: 6) dins el fenomen i remarquen la vivacitat de les seves línies i del seu estil, «la falta de complexos i les ganes de buidar el pap» (Baulenas, 1990: 6). Una dècada més tard, amb la publicació de la traducció de *Camere separate*, els apassionats de Tondelli tenen una excusa per tornar-ne a parlar i «dreçar de nou la mirada a la seva narrativa» (Escoffet, 2003: 10). L'any 2003 surten a la llum tres ressenyes sobre *Habitacions separades*, en tres períodes diferents de l'any: el primer «desitjós» a parlar-ne és Eduard Escoffet, al gener, a

través de l'*Avui Cultura*. Al'abril, a través de la revista valenciana *Caràcters*, Francesco Ardolino complimenta «la manera activa [tondelliana] de renovar el gènere novel·lístic» (Escoffet, 2003: 13). I, per acabar, al juny, Eduard Vilella ressenya aquesta novel·la de maduresa a *El Periódico de Catalunya*.

Al castellà, en canvi, es van traduir només tres obres: Anagrama publica *Otros libertinos* l'any 1982; Ultramar edita *Rimini*, l'any 1988; i, finalment, uns anys més tard, Ediciones Barataria treu a la llum *Habitaciones separadas*. Val a dir que van tenir més èxit, i el nombre de reedicions d'aquestes traduccions ho corrobora. Per exemple, *Otros libertinos* compta almenys amb dues edicions, la primera, com ja hem indicat, del 1982, i la següent, de l'any 2006.

A una de les jornades monogràfiques sobre Tondelli a Correggio, també hi va intervenir Mireia Iniesta que havia estat estudiant de Filologia Italiana a la Universitat de Barcelona, tot comparant *Camere separate* amb *Atti impuri* de Pasolini, tot i que l'estudiosa no tracta directament les traduccions al català. Així, fa una lectura de l'última novel·la de l'escriptor emilià des de la perspectiva dels estudis de gènere i li dona una nova perspectiva amb el parangó pasolinià. El punt central de la seva anàlisi es basa en el fet que tots dos autors utilitzaven la «letteratura per raggiungere la propria identità» (Iniesta, 2007: 13), per trobar-se al món.

Ara bé, traduir la producció literària de Tondelli no és gaire fàcil, sobretot si es tracta de les primeres obres en què el llenguatge és molt experimental i atrevit. Perquè, fins quin punt el lector en llengua catalana pot reconèixer l'estil desvergonyat i el llenguatge, farcit de dialectalismes i de mots pertanyents a l'argot generacional, de la versió original d'*Els nous llibertins?* Italo Calvino (1980: 117) ja ho deia in extenso en un assaig de 1965: «Chi legge letteratura in traduzione sa già di compiere un'operazione approssimativa» i proclamava com a *qualitats tècniques* i *qualitats morals* per dur a terme una traducció reeixida l'exactitud, la intel·ligència d'estil i la naturalitat en la pròpia llengua. I segueix: «un libro di scrittore italiano tradotto il meglio possibile in qualsiasi altra lingua conserva del suo sapore originale una parte molto minore, o nulla del tutto» (Calvino, 1980: 117). De fet, al nostre parer, l'adaptació de Mercè Ubach no patina, no trontolla, ans al contrari, demostra un ritme més lent. Malauradament, no conserva el sabor de l'original i, llavors, la riquesa del llenguatge tondellià es perd. Un exemple

el trobem en l'ús de la puntuació: mentre el text original fa un ús escàs de les comes i dels punts, fins i tot dels punts i a part (val a dir que hi trobem paràgrafs notòriament llargs), la traducció catalana n'afegeix. Mostrem el contrast:

Versió original:

[La Vanina] è gonfia e grassa e ha la pelle brufolosa e tanti puntineri che la sfigurano e altre eruzioni rosse su tutto il viso e il collo piagato da una feroce scottatura d'olio bollente che lei dice che è stata una disgrazia, ma al postoristoro tutti sanno da quei braccia piovono le disgrazie. (Tondelli, 2015: 21).

Versió catalana:

[La Vanina] està inflada i grassa i té la pell furoncolosa i molts barbs que la desfiguren i altres erupcions vermelles per tota la cara, i al coll una ferotge cremada d'oli roent que, segons ella, va ser una desgràcia, però a la Cantina tothom sap de qui vénen les desgràcies. (Tondelli, 1989: 13).

Com podem comprovar, en una sola frase, la versió original conté només una coma, al contrari que la versió catalana que n'inclou quatre. Encara més. Tondelli transmet, mil·límetre per mil·límetre, la llengua dels seus contemporanis, com si d'una registració es tractés. Transcriu la llengua d'aquesta *fauna*:

Ehi, ma ce l'hai, l'hai portata? ... Eh, cazzo, io aspetto, non ce la facció piú poi magari mi fregghi non hai roba. Non l'hai? Devi dirmelo, prendo il treno e cerco altra gente, non mi frega mica un cazzo, no, ma tu ce l'hai qui, subito, vero? (Tondelli, 2015: 12).

I a més a més, no fa ús de cap lògica, cap ordre, gramatical: «Riconosce un profumo, si guarda attorno, dalla scala scende Liza.» (Tondelli, 2015: 19) I és, per això mateix que no seria convenient ordenar els sintagmes de les frases rufianes llibertines, com ho fa, de vegades, el text català: «Reconeix un perfum, mira al seu voltant, Liza baixa les escales.» (1989: 12), en lloc de «de les escales baixa Liza».

Malauradament, al nostre parer, com ja hem apuntat, la versió catalana no aconsegueix traslladar l'estil extravagant i viu del text tondellià original. Es perden, com ja hem dit, alguns jocs lingüístics, i presenta alguns errors de traducció que fan veure que el text no s'ha revisat

adequadament. Un dels errors més visible és la traducció de «goloso» (Tondelli, 2015: 16) per «gelós» (Tondelli, 1989: 9), en comptes de «golafre».

Fins i tot l'última novel·la que, a primera vista, sembla relativament senzilla, ja que no presenta els jocs lingüístics que omplien les pàgines de les primeres produccions de l'autor, esdevé tan complexa com intensa en la recerca de paral·lelismes idiomàtics i culturals. Per això, en el procés de traducció al català, novament, s'han perdut alguns matisos que contenia la versió italiana, tot i que creiem, conjuntament amb Escoffet (2003: 10), que també resulta, a grans trets, correcta.

5. Recapitulació

Segurament, durant els anys 1988 i 1989, van sortir a la llum la publicació de les traduccions al català d'*Altri libertini*, *Rimini* i *Pao Pao*, per interessos editorials i no pas pel propi interès dels traductors. Paga la pena relacionar aquestes traduccions amb un moment d'efervescència de la narrativa italiana als Països Catalans. A finals dels anys vuitanta, l'Estat italià va impulsar un projecte de promoció de la narrativa italiana, que provocà la irradiació del fenomen Eco-Calvino (corria l'any 1986 quan es traduïen al català les obres principals d'aquests autors cabdals). Malauradament, la crítica catalana no va prestar tanta atenció a Tondelli, ja que dins aquest fenomen de la «nova narrativa italiana» hi havia un gran nombre d'escriptors i els crítics es van limitar a donar només una pinzellada sobre cadascun d'ells.

Bibliografia

- Ardolino, F. (2010). «La postmodernità letteraria e culturale» en *Projecte acadèmic. Pla d'actuació docent i projecte de recerca*, pp. 177-194.
- Baudrillard, J. (1990). «Après l'orgie», en *La transparence du mal*, pp. 9-19. Paris: Editions Galilée.
- Baulenas, L. (1990). «Pier Vittorio Tondelli, l'italià descarat. Resson del fenomen de la nova narrativa italiana» en *Avui Cultura*, 13 de gener de 1990, pp. 6.
- Calvino, I. (1979). «Se una notte d'inverno un viaggiatore». Torino: Einaudi.
- Calvino, I. (1980). «L'italiano, una lingua tra le altre lingue», en *Una pietra sopra: discorsi di letteratura e società*, pp. 116-121. Torino: Einaudi.
- Ceserani, R. (1997). *Raccontare il postmoderno*. Torino: Bollati Boringhieri.
- Eco, U. (1980). *Il nome della rosa*. Milano: Bompiani.
- Eco, U. (1983). «Postille a Il nome della rosa», en *Alfabeta*, Volum 49. [En línia] Disponible a: <http://effec89.altervista.org/documentation/Libri/Romanzi/Umberto%20Eco%20-%20Il%20Nome%20Della%20Rosa.pdf> [Últim accés: 22 de juny de 2018].
- Escoffet, E. (2003). «La cambra entreoberta», en *Avui Cultura*, 9 de gener de 2003, p. 10.
- Falciola, L. (2015). «Il movimento del 1977 in Italia». Roma: Carocci editore.
- Iniesta, M. (2007). «Letteratura o identitat sexuali in due romanzi di Pasolini e Tondelli: “Atti impuri” e “Camere separate”», en *Atti delle Giornate Tondelli*. Correggio. [En línia] Disponible a: [http://tondelli.comune.correggio.re.it/database/correggio/tondelli.nsf/4cde79c085bc5503c125684d0047d9a0/2533d8e05661a94bc12574240045f755/\\$FILE/Iniesta.pdf](http://tondelli.comune.correggio.re.it/database/correggio/tondelli.nsf/4cde79c085bc5503c125684d0047d9a0/2533d8e05661a94bc12574240045f755/$FILE/Iniesta.pdf) [última consulta: 13/03/2018]

- Marrugat, J. (2014). *Narrativa catalana de la postmodernitat*. Barcelona: Edicions de la UB.
- Panzeri, F. i Picone, G. (1994). *Tondelli: Il mestiere dello scrittore*. Ancona: Transeuropa.
- Pujol, V. (1990). «Des de la força i la capacitat narrativa», en *Avui Cultura*, 13 de gener de 1990, p. 6.
- Solé, N. (2008). «Barcellona: immagine del dolore in “Camere separate” di Pier Vittorio Tondelli», en *Atti delle Giornate Tondelli, Correggio*. [En línia] Disponible a: [http://tondelli.comune.correggio.re.it/Database/correggio/tondelli.nsf/4cde79c085bc5503c125684d0047d9a0/a73a86922888fb1fc1257899002dc2ac/\\$FILE/_t9qhn4qb1419mur4241162sj4c5m6at0_.pdf](http://tondelli.comune.correggio.re.it/Database/correggio/tondelli.nsf/4cde79c085bc5503c125684d0047d9a0/a73a86922888fb1fc1257899002dc2ac/$FILE/_t9qhn4qb1419mur4241162sj4c5m6at0_.pdf) [última consulta: 13/03/2018]
- Tondelli, P. V. (1989a). Ubach, M (Trad.). *Els altres llibertins*. Barcelona: Laia.
- Tondelli, P. V. (1989b). *Camere separate*. Milano: Bompiani.
- Tondelli, P. V. (2015). *Altri libertini*. Milano: Feltrinelli.
- Tondelli, P. V. (2016a). «Barcellona», en *Un weekend postmoderno*, pp. 405-409 [1985]. Bompiani: Milano.
- Tondelli, P. V. (2016b). «Ibiza», en *Un weekend postmoderno*, pp. 410-415 [1987]. Milano: Bompiani.
- Vilella, E. (2003). «Subtil depravació», en *El Periódico de Catalunya*, 12 de juny de 2003, p. 71.